

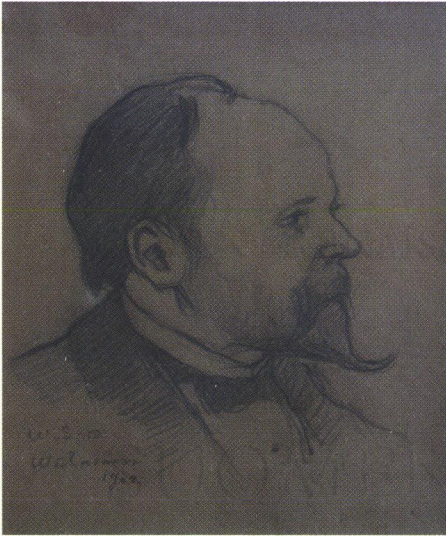
Rudolf Jack – erään muinaiskalukerääjän muotokuva

Savon suomalaista menneisyyttä etsimässä

*”...juristi on ammatiltaan,
sielultansa museisti,
folkloristi, etnograafi,
runot, tavat tunteväinen,
arkeo – on loogi luja,
kivitalttain tallettaja,
numis- on maatikko oiva,
aarteiden tuntija pätevä,
biblio – on fiili suuri,
tuttu kirjain, pergamenttein,
sekä harras heraldiikko,
filatelistikin vielä”*

Näin kuvaili Rudolf Jackia nimimerkki Väinö omistuksessaan ”80-vuotiaalle kunniavanhukselle”.¹ 1800-luvun autonomisessa Suomessa voimistunut historian harrastus liittyi kansallisen identiteetin rakentamiseen. Muinaistutkimus oli laaja-alaista: 1800-luvun jälkipuolella yleistyneessä esineiden keruussa ei vielä ollut tapana erikoistua tiettyyn aikakauteen tai tehdä voimakasta jakoa esihistorialliseen ja historialliseen aineistoon.² Savo ja erityisesti Kuopio kuuluvat kansallisuusaatteen syntypaikkoihin. Täällä vaikuttivat J. V. Snellmanin jälkeen tuomiorovasti ja kirjailija J. W. Calamnius, tunnettu harrastaja-arkeologi, kuuromykkäin koulun johtaja Kustaa Killinen ja useat muut Kuopion Isänmaallisen Seuran aktiiviset jäsenet. Heistä yksi oli varatuomari Rudolf Jack (1846–1927), jonka kiinnostus suuntautui erityisesti vanhojen esineiden ja tarinoiden keruuseen. Tämä artikkeli käsittelee Jackin keruutyötä ja kokoelmia sekä kaivauksia tukholmalaisen anatomistin, antropologin ja rotuopin keskeisen vaikuttajan, Gustaf Retziuksen kanssa.

Johan Rudolf Richard Jack syntyi 13. toukokuuta vuonna 1846 Pielaveden Lammassalossa (myöhempi Kirkkosaari), Pankkoniemen tilalla Gustaf Magnus Jackin ja Juliana Cecilian (myös os. Jack) esikoisena. Jackit olivat

Kuva 1. Taidemaalari, professori Wilho Sjöström (1873–1944) kuului Rudolf Jackin perheen tuttavapiiriin Viitasaarella. Tässä Sjöströmin pienessä piirroksessa vuodelta 1902 Jack on 56-vuotias. Kuva: Marje Pellisen yksityiskokoukset, Turku.

savolaista sotilas- ja maanmittarisukua. Gustaf Magnus toimi Pielaveden nimismiehenä³, ja perheen ystävapiiri koostui pitäjän ruotsinkielisistä virkamies- ja pappisperheistä. Näistä ehkä läheisimmät suhteet kehittyivät Jackien ja vuonna 1858 Pielaveden pappilaan muuttaneen kirkkoherra Carl Henrik Ståhlbergin perheen välille: Ståhlbergista tuli kummi Rudolfin sisolle, joka myöhemmin avioitui Ståhlbergin pojan kanssa. Rudolf puolestaan vihittiin vuonna 1877 Ståhlbergin tyttären Selma Loviisan kanssa.⁴

Rudolf Jackin myöhempien kiinnostuksen kohteiden perusteella Ståhlbergin vaikutus perheelle ei ollut aivan vähäinen. Ennen kirkkoherran virkaansa muun muassa Viipurin lukion rehtorina toiminut Ståhlberg kuului niihin ensimmäisen polven suomalaismielisiin, jonka tuttavapiiriä olivat muun muassa J. L. Runeberg, J. V. Snellman ja erityisesti Elias Lönnrot, jonka tekstien oikolukijana hän toimi ja jonka kanssa hän myöhemmin osallistui myös keruumatkalle. Ståhlberg oli Lauantaiseuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) sekä Viipurin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (VSKS) perustajajäseniä. Pielavedellä Ståhlberg keskittyi kansansivistykseen ja opetukseen niin tarmokkaasti, että perusti jopa pappilaan ”Suomalaisen tyttökoulun”, jossa Jackin tuleva vaimo Selma toimi opettajana.⁵ Oli Jackin suvussa ollut muutoinkin kiinnostusta suomalaisuusaatetta kohtaan, sillä Rudolfin äidinisä maanmittari Johan Niklas Jack oli SKS:n varhaisia jäseniä. Häneltä Rudolf tietävästi sai myös joitakin myöhemmän yksityiskokouksensa esineistä. Maanmittarit olivatkin yksi niistä ammattiryhmistä, joiden ohjeistuksiin oli kuulunut muinaisjäännösten ja -esineiden huomioiminen.⁶

Rudolf Jack kävi koulunsa Kuopiossa, opiskeli oikeustiedettä Helsingin yliopistossa Savo-karjalaisen osakunnan jäsenenä, valmistui vuonna 1871 ja siirtyi sen jälkeen auskultantiksi Viipurin hovioikeuteen. Varatuomari

Jack ryhtyi asianajajaksi ja myöhemmin hänestä tuli Kuopion kaupungin raastuvanoikeuden ja maistraatin kunnallisneuvosmies, joka toimi muun muassa kaupungin rahatoimikamarin puheenjohtajana. Perhetaustalla on varmasti ollut merkitystä Jackin kansallismielisessä innostuksessa menneisyyden tietojen ja esineiden kokoamiseen, samoin hänen opiskeluajallaan jo perinteiltään kansallismielisessä Savo-karjalaisessa osakunnassa.⁷ Ensimmäiset esineensä hän keräsi jo ylioppilaana, mutta varsinaisen sysäyksen hänen muinaistutkimuksen harrastukselleen antoi tutustuminen antropologi (Magnus) Gustaf Retziukseen.⁸

Tukholmalaista Retziusta (1842–1919) pidettiin monilahjakkuutena, joka oli tunnettu muun muassa lääkärinä, anatomistina, etnologina, kasvitieteilijänä ja Aftonbladetin päätoimittajana. Hän oli lukuisia kertoja Nobel-ehdokkaana ja peri Nils Adolf Erik Nordenskiöldiltä Ruotsin akatemian tuolin no. 12. Retzius oli hyvin kiinnostunut arkeologiasta ja osallistui käytävähautakaivauksiin Oscar Monteliuksen ja muiden tuon ajan arkeologien kanssa.⁹ Vuonna 1873 Retzius kumppaneineen teki tutkimuksia Suomessa, jolloin hän saapui myös Pielavedelle.¹⁰ Täällä hänet ja hänen ystävänsä tohtori Erik Nordmanin majoitti nimismies Jackin perhe, ja näin Rudolf Jack päätyi Retziuksen avuksi kaivauksille yhdessä veljensä Magnuksen kanssa. Tästä kesästä alkoi pitkäaikainen kirjeenvaihto Retziuksen ja Jackin eri perheenjäsenten välillä, jossa Retzius usein muisteli Jackien vieraanvaraisuutta ja miellyttävää aikaansa ”kauniilla Pankkoniemellä”.¹¹

Retzius keräsi matkallaan myös kansatieteellistä esineistöä, josta monet nimenomaan Pielavedeltä. Verrattaessa myöhemmin käsiteltäviä Jackin yksityiskokoelmia Retziuksen Nordiska museettiin lahjoitamiin esineisiin, on niissä nähtävissä paljon samankaltaisuutta.¹² Tämä ei olekaan ihme, sillä jotkin esineistä ovat jopa Jackin Retziukselle lähettämiä.¹³ Myös Jackin oma ensimmäinen esinelähetys Helsingin yliopistolle koostui suurelta osin hänen synnyinpitäjästään Pielavedeltä kerätyistä löydöistä.¹⁴

Perheen perustamisen jälkeen Jack asettui asumaan Viitasaarelle. Kotona lisääntyivät vähitellen lapset sekä ullakkokamariin kootut muinaisesineet. Viimeksi mainittuja esiteltiin vieraille, joita ne kiinnostivat, mutta omat lapset pelkäsivät tätä huonetta, ”koska siellä oli suuria miekkoja”.¹⁵ Suurimman osan keräysmatkoistaan Jack teki asianajotoimensa yhteydessä kiertäessään Savon ja Pohjois-Hämeen pitäjiä. Hän liittyi vuonna 1883 perustettuun Kuopion Isänmaalliseen Seuraan (KIS), joka katsottiin SKS:n maakunnalliseksi tytäjärjestöksi. Yhdistyksen laajat keruuperiaatteet sisälsivät muun muassa ”Isänmaallisen historian, historiallisten ja muinaismuistojen ja tarujen sekä kansallisia omituisuuksia osoittavien esineitten ym. keräilemisen ja säilyttämisen”.¹⁶ Myös Jack keräsi aineistoa monipuolisesti, materiaalisesta kulttuurista suulliseen perimätietoon, julkaisten myöhemmin joitakin kertomuksiaan *Aarni*-sarjassa nimimerkillä R.J. sekä Kerto-

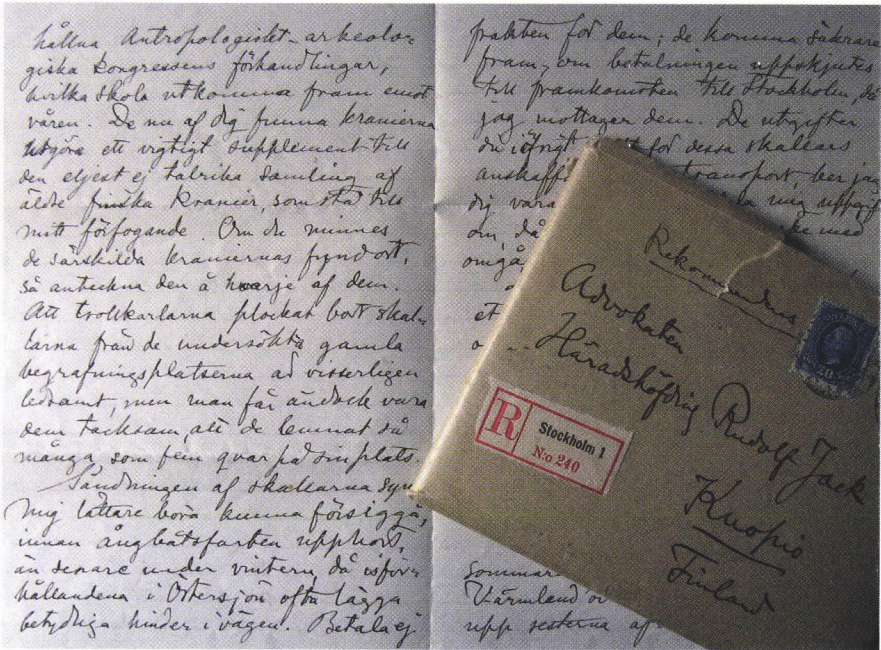
Kuva 2. Viktor Barsokevitschin ateljeessa 1900-luvun alkupuolella otettu muotokuva Rudolf Jackista. Marje Pellisen yksityiskokoelmat, Turku.

muksen maalais-oloista Laukaan Voutikunnassa Waasan lääniä (1889).¹⁷ Vuonna 1884 Jack oli mukana perustamassa Kuopion museota, jonne KIS:n jäsenten keräämät kokoelmat lopulta talletettiin. Jack toimi myös 23 vuotta KIS:n johtokunnassa ja valittiin sen kunniajäseneksi.¹⁸

Retziuksen matkassa ja esineitä keräämässä

Pielaveden kaivaukset

Retzius ja Jack kaivoivat kesällä 1873 Pielavedellä kohteita, joita on vasta äskettäin alettu tutkia laajemmassa historiallisessa kontekstissa, historiallisen ajan hautasaaria.¹⁹ Näistä kaivauksista ei ainakaan toistaiseksi ole löytynyt raportteja, mutta kohteiden sijainnit kuitenkin tunnetaan ja ne on hiljattain myös paikannettu ja tarkastettu maastossa.²⁰ Retzius julkaisi Suomesta kerättyä kalloaineistoa teoksissaan ”Finska kranier” (1878) sekä ”Finland i Nordiska museet: några bidrag till kännedomen om finnarnes gamla odling” (1881). Jälkimmäisessä hän kuvailee hautasaaria pyhiksi paikoiksi, joi-

Kuva 3. Ote Gustaf Retziuksen kirjeestä Rudolf Jackille 21.11.1874. Marje Pellisen yksityisarkisto.

hin vanhoina, jo unohtuneina aikoina vietiin sekä miehiä, naisia että lapsia haudattaviksi kahden, kolmen jalan syvyisiin hautakuoppiin, joista luiden lisäksi on jäljellä vain arkkuun kuuluneita, ruosteisia rautanauvoja. Retzius piti hautojen ajoittamista vaikeana, mutta arveli niiden periytyvän jopa ”pakanalliseen aikaan” eli esihistorian puolelle. Hän valitteli hautojen rikkonaisuutta, kun niitä myöhempinä aikoina oli pengottu tarvittaessa ihmisluita noitakeinoja varten.²¹

Ilmeisesti kaivaukset jäivät jollakin tapaa kesken tai kohteita ehdittiin tutkia vain vähän, koska myöhemmin samana vuonna Retzius kirjoitti Jackille, joka oli tarjoutunut jatkamaan Pielaveden kaivauksia. Retzius antoi kirjeessään tälle ohjeita hautojen kaivamiseksi ja luiden nostamiseksi: hän kehotti laittamaan muistiin paikan sijainnin, ruumiin sijainnin tai asennon (läge), sen syvyyden maan pinnasta ja mahdollisesti ruumisarkusta säilyneet merkit. Talteenotossa keskityttiin kalloihin, muilla luilla ei näy olleen juuri merkitystä. Seuraavana kesänä päivätyssä kirjeessä Retzius edelleen ilmoitti olevansa kiitollinen, jos Jackilla vielä olisi aikaa ja halua hautojen kaivamiseen. Taas hän muistutti menetelmistä ja dokumentoinnin tarkkuudesta ja piti kaikkea tutkimukseen liittyvää kuvailua arvokkaana tietona. Seuraavasta kirjeestä ilmenee, että Jack löysi ja kaivoi vielä viisi ehjänä säilynyttä hautaa. Retzius kehotti Jackia lähettämään kallot Tukholmaan ilman etukäteismaksua, koska näin ne varmemmin tulisivat perille. Vielä tämän

jälkeen Retzius kiitteli Rudolfin veljen hänen laskuunsa hankkimia kalloja ja lähetti tälle korvaukseksi 40 markkaa.²²

Retziuksen julkaisujen perusteella Pielavedeltä saatiin lopulta talteen yhdeksän kalloa. Rotuopin aikana kallojen mittaukset ja analyysit olivat tarkkoja ja Retziuskin taulukoi kallojen mitat huolellisesti sekä tunnisti joukosta naisten ja miesten kalloja. Pielaveden kaivauksissa löytyi myös kaksi lapsen hautaa.²³ Vieraillessaan Retziuksen luona Tukholmassa vuonna 1885 Jack vei hänelle vielä tuliaisiksi kaksi pääkalloa.²⁴

Jackin keruuaineisto, lähetykset ja yksityiskokoelmat

Ne Jackin löydöt, jotka on luetteloitu nykyisen Kuopion Kulttuurihistoriallisen museon kokoelmiin, ovat pääasiassa kivikautisia: lehdenmuotoista liuskekärkiä, kouru- ja tasataltoja sekä kirveitä ja reikäkiviä.²⁵ Kansatieteellistä aineistoa on vain muutama: kantele, ikoni ja valinkivi.²⁶ Näin oli asian laita myös Kuopion Isänmaallisen Seuran alkutaipaleella yleisemmin: Kerätyt esineet koostuivat aivan aluksi lähes yksinomaan kiviesineistä ja painottuivat läntiseen (ja pohjoiseen) Savoan.²⁷ Esihistoriallisia esineitä Jack lähetti myös Helsinkiin, jossa niitä lunastivat aluksi Helsingin yliopisto ja sittemmin Arkeologinen toimisto (myöhempi Muinaistieteellinen toimikunta ja nykyinen Museovirasto).²⁸ Suurimmat lähetykset, yhteensä yli 300 esinettä, on kirjattu vuosille 1880, 1897 ja 1900. Keruutoiminta keskittyi siten runsaan parin vuosikymmenen ajanjaksoon, jolloin Jack oli yli 30- ja alle 60-vuotias.²⁹ Löydöt on kerätty 19 tuolloisen Savon ja Keski-Suomen pitäjän alueelta.³⁰ Nämäkin esineet on lähes poikkeuksetta valmistettu kivistä: kirveet, taltat, tuurat, nuolenkärjet, keihäänkärjen katkelma, reikäkivet, ”kehdonanturanmuotoinen kiviasse”, korvakenuija, nakutus- eli nalkutuskivi, hioimet, ”tulikivet” eli rautakautiset soikeat tuluskivet sekä enimmäkseen myöhäisemmät varttinäkivet ja muotti- eli valinkivet.

Jackilla oli lisäksi vuosien aikana kartutetut laajat yksityiskokoelmat, jotka hän muutettuaan Kuopioon vuonna 1902 päätti myydä tilanpuutteen vuoksi. Koska kokoelmat oli hankittu osittain KIS:n keruurajojen ulkopuolelta (Savon ja Keski-Suomen lisäksi Hämeestä, Karjalasta, Pohjanmaalta ja Ahvenanmaalta), kirjoitti hän Kansallismuseon intendentti (Petter) Theodor Schwindtille ja tarjosi kokoelmiaan lunastettaviksi. Ne päätettiinkin hankkia osaksi Antellin kokoelmia.³¹ Lähes 400 esinettä on koottu suuresta määrästä eri esinetyyppejä, joista vain harvoja on enemmän kuin pari, kolme kappaletta. Esineet ajoittuvat kivikaudelta 1800-luvulle, mutta näissä kokoelmissa pääpaino on uuden ajan esineistössä. Esineistä osa mainitaan maalöydöiksi tarkemmin löytötiedoin, mutta enemmistö vain kylän tai talon tarkkuudella niistä hankituiksi. Silloin kun esineeseen liittyi jokin ta-

rina, Jack kirjasi sen muistiin. Uudemman ajan esineistön kohdalla näyttää olleen jopa niin päin, että esineeseen liittyvä tarina saattoi saada Jackin hankkimaan sen kokoelmiinsa.

Jackin yksityiskokoelmiin kuului jonkin verran esihistoriallisia löytöjä, joista taas enemmistö oli kiviesineitä. Mukana oli kuitenkin myös useita paloja kivikautisia keramiikkatyyppisiä, rautakautinen kirves, soikean kupurasoljen puolikas ja nuoremman rautakauden pronssinen rannerengas sekä muuta sangan sekalaista esineistöä, kuten kaksi Ahvenanmaalta löytynyttä arabialaista hopearahaa.³² Kokoelman keramiikkalöydöt ovat peräisin myöhemmin osin tutkituiltaakin asuinpaikoilta: Pihtiputaan Rönnyltä, jossa tekevät kaivauksia Theodor Schvindt vuonna 1900 ja Julius Ailio vuosina 1902 ja 1925 sekä Hankasalmen Kuuhanaveden Saloniemeltä.³³

Kansallismuseon kansatieteen ja historian kokoelmiin luetelluissa esineissä ovat pääryhminä työkalut ja tarvikkeet, tulenteko- ja tupakointivälineet, aseet ja kalastustarvikkeet, vaatteet ja niiden osat, korut, astiat sekä rakennuksiin liittyvät osat. Työ- ja tarvekaluihin lukeutuvat sellaiset perustyökalut kuten kirveet, veitset, tuohipuukko, höylä, pora, atulat, sirppi, kuokat ja kassara sekä lisäksi erilaiset kehruu-, kalastus- ja hevostarvikkeet. Omana ryhmänään voidaan mainita valinmuotit, joilla on valettu vyönsolkia ja nappeja. Tulentekovälineitä on useampia kokonaisuuksia: ne käsittävät kukkaron, sen pohjaan kiinnitetyn tulusraudan, piipalaset ja rikkipupin. Aseisiin kuuluvat karhukeihäs, vasamat, pistoolit, piilukko, erilaiset kuulat sekä jalkajousi, jossa on vuosiluku 1646 ja joka itse asiassa on kuulunut Jackin suvulle. Vaatteita ja niiden osia on jonkin verran, kuten erilaisia lakkeja, liivit, kirkkosormikas, nappeja, solkia, hakasia ja sormuksia. Yksi kantasormuksista on saanut saatteekseen seuraavan tarinan: ”Sen on poppamies Mikko Koljonen antanut viitasaarelaiselle Heikki Moisiolle naimaonnen tuojana. Mies on yhä edelleen naimaton.”³⁴

Jackin keräämät astiat ovat pääasiassa puisia, ja huomio kiinnittyy niiden liittymiseen erityisesti oluen tai viinan käsittelyyn: tällaisia ovat oluthaarikka, olutkannu, viinastinki, viinalekkeri ja viinalippi. Tosin myös vakkvoja ja lusikoita on kokoelmassa useita. Tupakointivälineisiin kuuluvat tupakkakukkaro, nuuskamyly, nuuskasarvi ja useat nuuskaleilit sekä pronssinen, mahdollisesti 1600-luvun lopulta peräisin oleva piipunkoppa. Piippuun liittyvän tarinan mukaan se olisi ollut ensimmäinen Juuan pitäjässä: tapana oli, että naapuritalojen isännät kokoontuivat piipunomistajan taloon, jossa piippu kiersi kädestä käteen.³⁵ Kokoelman rakennusfragmentteja ovat lukot, avaimet, oven linkku ja ikkunalasit. Yksittäisiä ja uniikkeja kappaleita ovat muutamit historiallisille henkilöille kuuluneet esineet, kuten luutnantti J. Z. Stjerncreutzin (1785–1845) hautajaisissa esillä pidetty miekka sekä kenraali A. E. Ramsaylle (1646–1735) kuulunut marmorinen aurinkokello. Vaikka enemmistö aineistosta on peräisin talonpoikaistaloista ja torpista,

kokoelmaan kuuluvat myös muun muassa Laukaan Vehniän rälsstitilan aurinkokellot sekä kaksi ikkunaruuutua, joista perimätiedon mukaan toinen olisi peräisin Laukaan ensimmäisestä kirkosta, joka rakennettiin 1500-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Perimätieto lasin iästä ei välttämättä pidä paikkaansa, ja ainakin toinen ikkunaruuuduista on nuorempi – siinä on vuosilukukin 1684 – jolloin se liittyyneen pikemminkin vuoden 1685 paikkeilla valmistuneeseen Laukaan toiseen kirkkoon.³⁶

Jackin esinekeruun merkitys kokoelmien muodostumisen varhaisvaiheessa

Jackin keruutoimintaa voi pitää aikaansa nähden asiantuntevana, sillä hänen muistiinpanonsa sisälsivät aina mahdollisuuksien mukaan tiedot löytöpaikasta ja esineisiin liittyvät tarinat. Toisaalta tarkempi löytökonteksti jäi maastotarkastuksen puutteessa tähän aikaan yleensä vielä puuttumaan. Kuopion Isänmaallisella Seuralla oli joukossaan alusta asti kokenut muinaisesineiden tuntija Kustaa Killinen, joka ennen Kuopioon muuttoaan oli jo tehnyt keruumatkoja ja kaivauksia sekä laatinut Loimaan, Maskun ja Ulvilan kihlakuntakertomukset.³⁷ Keräys- ja kaivaustoiminnassaan Killinen oli saanut tarkkoja ohjeita J. R. Aspelinilta, josta myöhemmin tuli ensimmäinen Muinaistieteellisen toimikunnan johtaja ja valtionarkeologi.³⁸ Voidaan kuitenkin panna merkille, että Jackin ensimmäisen lähetyksen aikaan hän tuskin vielä tunsi Killistä, eikä Isänmaallista Seuraakaan ollut vielä perustettu.³⁹ Onkin todennäköistä, että Jack sai oppinsa aluksi toisaalta Retziukselta, toisaalta lukemalla alan julkaisuja. Eräaseen Jackin jäämistössä säilyneeseen muistilappuun on luetteloitu teoksia, kuten J. A. Wittlockin ”Jord-fynd från Wärends för-historiska tid” (1874) ja Oscar Monteliuksen ”Bohuslänska fornsaker från hednatiden” (1880).⁴⁰ Näyttää siltä, että Jack seurasi melko tarkasti ainakin ruotsalaista arkeologista tutkimusta. Luonnollisesti Jackin juristin koulutus myös antoi hänelle hyvät edellytykset tuntea ja ymmärtää muinaismuistoihin liittyvät asetukset.

Jackin keruuvaihe ajoittuu Suomen kansallisten kokoelmien muodostumisen varhaisvaiheeseen ja hänen keruutyönsä oli etenkin Savon kokoelma-aineiston synnyssä määrällisesti merkittävä: Esimerkiksi vuoteen 1900 mennessä muinaiskalupäiväkirjaan Pielavedeltä luetteloiduista löydöistä noin 80 prosenttia on Jackin keräämiä. Tätä voidaankin pitää Jackin pääkeruualueena ja hänen työnsä seurauksena Pielavedestä tuli joksikin aikaa Savon rikkain kivikautisten esineiden löytöpaikka.⁴¹ Kun Jack alun muistorunossa mainitaan nimenomaan ”kivitalttain tallettajana”, kuvaa tämä todellisuudessakin yleisintä esinetyyppiä, joka esiintyy Jackin kokoelmissa ja jota erityisesti Pohjois-Savosta on talletettu. Etelä-Savoon verrattuna poh-

joinen oli myöhemminkin alue, josta löytyi enemmän irtolöytöjä ja vähemmän asuinpaikkojen pienikokoisia pii- ja liuske-esineitä.⁴²

Verrattaessa Jackin keräämää esineistöä 1800-luvun jälkipuolen muinaisesineitä määritteleviin ja kuvaaviin julkaisuihin, voidaan havaita, että kivikauden osalta Jackin lähetyksiin ja kokoelmiin kuuluivat lähes kaikki ne ”pääalajat”, jotka luetellaan esimerkiksi teoksessa ”Viittauksia Suomen Muinaismuisto-Yhtiön tarkoituksesta ja vaikutusalasta” (1871) ja yli puolet niistä esinetyypeistä, jotka esitellään edustavina kivikauden löytöinä myöhemmässä ”Esi-isien muistomerkit”-vihkosessa (1899). Yksi merkittävä syy siihen, miksi kiviesineitä saatiin talteen niin runsaasti, oli materiaalin kestävyyden lisäksi niiden myöhäinen käyttö taikakaluina ja lääkekivinä. Myös Jackin Kansallismuseoon luetteloiduissa lähetyksissä on merkintöjä esihistoriallisten kiviesineiden käytöstä ”noitumistarpeisiin”.⁴³ Esimerkiksi erään tarinan mukaan yksi reikäkivistä oli löydetty 1700-luvun jälkipuoliskolla niin, että sen ympärillä oli 15–20 käärmettä, joiden päät olivat kiveen päin. Kiveä pidettiin siksi ”käärmeen kärjäkivenä”, voimaa sisältävänä esineenä, jota käytettiin lääkkeen valmistuksessa.⁴⁴

Oli myös ajalle ominaista, että keruulöytöjen mukana tuli hyvin vähän ns. massalöytöjä, kuten asuinpaikoilta tavattavaa keramiikkaa ja kvartsiaineistoa – Jackin aineistossa niitä on kuitenkin jonkin verran. Siinä suhteessa Jack oli tyypillinen aikansa kerääjä, että hän ei yleensä itse kulkenut peltoja poimimassa, vaan hankki torpparien ja talollisten töidensä ohessa mailtaan löytämiä esineitä, jotka valikoituivat sen mukaan, minkä nämä katsoivat kiinnostavaksi tai hyödylliseksi ottaa talteen.⁴⁵ Kerääjien taltioimien pronssi- ja rautakauden löytöjen vähäisyyttä selittävät muun muassa irtainten metallilöytöjen kierrätys, niiden pitäminen arvottomana romuna, jolloin maanomistajat eivät lainkaan taltioineet niitä sekä jalometalliesineiden luovuttaminen lunastettaviksi suoraan valtiolle.⁴⁶ Jalometalliesineitä ja rahalöytöjä myös salattiin siinä pelossa, että kruunu ottaisi ne haltuunsa ilman korvausta.⁴⁷

Jackin kokoelmiin jää selvä ajallinen aukko rautakauden ja 1600-luvun välille. Nykyiset maaseudun historiallisen ajan arkeologiset tutkimukset ovatkin osoittaneet, että tämän aikakauden maalöytöaineisto vaikuttaa niukalta etenkin Suomen sisäosissa. Mahdollisesti uuden ajan alkupuolen raajoja olisi voinut löytyä, mutta näitä ei kokoelmiin kuitenkaan päätynyt.

1800-luvun lopun keruusuosituksissa korostetaan koristeltujen esineiden taltioimista: kuvitettuja huonekalua, erilaisin leikkauksin tai painantein koristeltuja puu-, luu-, nahka- ja tuohiesineitä.⁴⁸ Jackin yksityiskokoelman esineet sisältävät runsaasti vastaavia yksityiskohtia, samoin esinetyypit käsittävät pääasiassa ohjeissa lueteltuja. Toisaalta Jack ei kerännyt kovin kookkaita esineitä, kuten mainittuja huonekaluja. Hänen yksityiskokoelmiensa kansatieteellisessä aineistossa korostuvat metsästys- ja kalastustarvikkeet,

maataloustyökaluja kokoelmassa on niukemmin. Ainakin ampuma-aseiden kohdalla taustalla lienee hänen henkilökohtainen kiinnostuksensa ammuntaan.⁴⁹

Jackin keräystyön tuloksellisuutta selittänee muun muassa se, että talonpoikien oli epäilemättä helpompi luopua esineistään pientä maksua vastaan.⁵⁰ Vaikka Jack itsekin nosti lunastusmaksut keräämistään esineistä, ei hän ammattinsa vuoksi ollut taloudellisesti yhtä vaikeassa asemassa kuin monet aikalaiskerääjät.⁵¹ Samasta syystä hän pystyi kokoamaan jonkin verran myös historiallisen ajan rahallisesti arvokkaampaa esineistöä. Toisaalta joidenkin säilyneiden kirjeiden perusteella Jack vaikuttaa olleen myös sinnikäs tietoonsa saamien muinaisesineiden peräämisessä. Antti Keränen Salmelasta kirjoittaa saaneensa Jackilta kirjeen, ”jossa waaditte minulta sitä kiveä, josta satuin teille kerran wahingossa höpsemään”. Palkkioksi hänelle riittäisi, ”jos saisin waan tietä että mitä ammattia sillä on tehty, ja mitkä asukkaat sitä on aikanaan mestaroineet”. Keränen toivoi myös voivansa hankkia samanlaisen kirjan kuin oli Jackilla nähnyt, mutta suomeksi.⁵² Näin tuli Jackin tehtyä keruumatkoillaan kansallisuusaatteeseen kuuluvaa sivistystyötä. Vastaavaa sanamuotoa ”kivi, jota vaatia minun ottamaan” käyttää henkilö, jonka allekirjoituksena on ”Paavo Ruotsalain” Kiuruvedeltä. Kirjeen sisällöstä käy ilmi, että hän oli Jackin palkkaama asiamies, jolle Jack oli antanut rahaa sekä muinaislöytöjen että kansatieteellisen aineiston hankkimiseen.⁵³

Tässä yhteydessä ei ole käsitelty kaikkia Jackin keräilyharrastuksia, mutta esihistoriallisten ja kulttuurihistoriallisten esineiden lisäksi niitä olivat myös kaskujen ja tarinoiden, asiakirjojen, vanhojen rahojen ja postimerkkien keräily. Näistä voidaan mainita keskeneräiseksi jäänyt vihkonen ”Rekivirsiä, Paimenpoikain lauluja eli Suomen kansan renkutuksia”. Sen etusivulla on myös varoitusteksti: ”Huom! Naisilta ja lapsilta on pääsy kielletty”. Tässä Jack näyttää kulkeneen C. A. Gottlundin viitoittamaa tietä tallettaen myös vähemmän salonkikelpoista perinnettä. Jackin keräyskohteisiin voidaan laskea lisäksi kirjat, joista hän lahjoitti 500 kappaletta Turun yliopistolle sen perustamiskeräyksen yhteydessä.⁵⁴ Jackin vuosilta 1916–1920 säilyneistä muistiinpanoista käy ilmi, että hän vielä vanhana miehenä matkustellessaan kuvasi ja kirjasi muistiin paikkakunnilla näkemiänsä paikkoja ja tapoja, vaikka muinaisesineiden keruu oli tässä vaiheessa jo hiipunut.

Lopuksi

Rudolf Jack kuoli 26. tammikuuta 1927 Kuopiossa 80-vuotiaana ”vanhuden heikkouteen”. Jälkeläiset ovat muistelleet Jackia luonteeltaan tiedonhaluiseksi, taitavaksi piirtäjäksi ja laulumieheksi. Häntä pidettiin suvun

viinaanmenevänä ”hulivilinä”, jolla oli muun muassa käräjillä tapana tehdä muistiinpanoja koomisista sattumista ja piirtää syytetyistä pilakuvia.⁵⁵ KIS:n 40-vuotiskertomuksessa Jackia kuvataan ihmisenä, jolla oli harvinaisen suuri tietomäärä, jota hän siirsi seuran piirissä myös nuoremmille polville.⁵⁶

Rudolfin poika Niilo Johan Henrik (Harry) Jack jatkoi jossain määrin isänsä harrastuksia ja kirjojensa omistuskirjoitusten perusteella tapasi tai tunsu aikansa arkeologeja, muun muassa Aarne Michaël Tallgrenin.⁵⁷ Harry Jack myös toimitti osan Rudolfin jäämistöstä Kuopion museon arkistoon.⁵⁸ Vaikka Rudolf Jackin yksityiskokoelmien myyntiin liittyvästä kirjeenvaihdosta voi saada sen vaikutelman, että hän vuonna 1903 luopui kaikista kokoelmistaan, tämä ei voi pitää paikkaansa. Usealta Jackin jälkeläiseltä olen saanut kuulla muun muassa arvokkaasta historiallisesta rahakokoelmasta, jonka hänen poikansa oli perinyt, ja joka sittemmin varastettiin. Lisäksi suvussa on periytyneet esineitä, joiden tiedetään olevan peräisin Rudolf Jackilta ja jotka ovat esineinä saman tyyppisiä kuin Antellin kokoelmiin päätyneet kansatieteelliset kappaleet.⁵⁹ Sen sijaan kaikki Jackin keräämät esihistorialliset esineet on tietojeni mukaan nykyään talletettu joko Kuopion kulttuurihistoriallisen museon tai Museoviraston kokoelmiin.

Jackin kokoelmissa ei ole sellaisia ”loistoesineitä” tai harvinaisuuksia, joista olisi muodostunut suosittuja tutkimuksen kohteita tai hakuteosten vakiintunutta kuvitusta. Kuitenkin hänen keruutyönsä, yhdessä muiden alueen kerääjien kanssa, muodosti sen pohjan, jolle ensimmäiset Savon maakuntahistorian yleisesitykset ja paikallishistoriat perustuivat.⁶⁰

Jackin artikkeleiden, muistiinpanojen, kirjeenvaihdon ja esinekeruuseen liittyvien tarinoiden perusteella piirtyy kuva monipuolisesti sivistyneestä henkilöstä, joka hahmotti menneisyyden kokonaisvaltaisesti ja osana nykyisyyttä. On vaikea arvioida, halusiko hän esimerkiksi taltioida kivikautisen taltan ensisijaisesti sen vuoksi, mitä se mahdollisesti kertoisi taltan valmistajasta, vaiko siksi, että esineellä oli jokin tarina ja merkitys sen keruuhetkellä. Joka tapauksessa hän oli tietoinen molemmista merkityksistä. Vaikka irtolöytöjen ensisijainen löytökonteksti jäi usein väistämättäkin heikommalle huomiolle, nykyisen tutkimuksen onneksi esineiden taltiointihetken sosiaalinen konteksti on säilynyt Jackin muistiinpanoissa.

Lähteet ja kirjallisuus

Tiedonannot

Keskustelut Rudolf Jackin pojantyttären tyttären Marje Pellisen kanssa vuosina 2013 ja 2014.
Assistentti Juha Ruohosen sähköposti 19.12.2013 Hanna-Maria Pelliselle.
Museoviraston intendentti Leena Ruonavaaran sähköposti 6.3.2014 Hanna-Maria Pelliselle
Kuopion kulttuurihistoriallisen museon amanuenssi Pekka Kankkusen sähköpostit 28.11. ja 3.12.2013 Hanna-Maria Pelliselle.
Kuopion kulttuurihistoriallisen museon amanuenssi Helka Väisäsen sähköpostit 10.3.2014 Hanna-Maria Pelliselle

Painamattomat lähteet

Kuopion Kulttuurihistoriallinen Museo, Kuopio
Arkisto ja kokoelmat
Rudolf Jackin kokoelmat

Museovirasto, Helsinki (MV)
Kansallismuseon kokoelmat (KM)
Kansallismuseon kokoelmiin liittyvät verifikaatit ja kirjeet

Marje Pellisen yksityisarkisto, Turku
Gustaf Retziuksen kirjeet Rudolf Jackille
Gustaf Retziuksen kirje Magnus Jackille
Gustaf Retziuksen kirjeet Julia Jackille
Julia Jackin kirjeet Gustaf Retziukselle
Rudolf Jackin muistiinpanokokoelma

Kirjallisuus

Berndtson, Nils: *Laukaan historia I. Vanhan Laukaan vaiheita esihistoriallisesta ajasta vuoteen 1776*. Jyväskylä 1965.

Cederblom, Gerda: Gustaf Retzius såsom etnograf. *Fataburen* 1919. *Kulturhistorisk Tidskrift utgiven av Gustaf Upmark*, 1920, 157–160. Myös verkossa näköispainoksena ks. <http://runeberg.org/fataburen/1919/>

Gustafsson, Torbjörn: M Gustaf Retzius. Svenskt biografiskt lexicon, Band 30: Retzius-Ryd. 1998-2000. <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/6601>

Härö, Mikko: *Suomen muinaismuistohallinto ja antikvaarinen tutkimus. Muinais-tieteellinen toimikunta 1884–1917*. Museoviraston julkaisuja. Helsinki 1984.

Jack, Rudolf: Savon voikauppa entisaikoina. *Aarni* 4/1924 (a), 91–93.

Jack, Rudolf: Morsiamen kotitalossa. *Aarni* 4 /1924 (b), 148–149.

- Lehtinen, Erkki & Esa Ruuskanen: Sitä kuusta kuuleminen... Kuopion Isänmaallisen Seuran historia 1883–2000. *Aarni* 20 /2000.
- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa: Esihistorian vuosituhannet Savon alueella. *Savon historia* I. Kuopio 1988, 11–264.
- Kalha, Jalmari: *Juristijuttuja. Lakimieshuumoria* II. Hämeenlinna 1965.
- Karttunen, Antero: *Mies, joka ehdotti naisille äänioikeutta. Kustaa Killisen elämäkerta*. Kuopion Isänmaallinen Seura. Helsinki/Jyväskylä 2006.
- Karvinen, Väinö: Kuopion Isänmaallinen Seura. 40-vuotiskertomus. Luvut 1–9. *Aarni* 4/1924, 5–38.
- Karvinen, Väinö: Omistus Rudolf Jackille. *Aarni* 5/1930 (1931), 21–22.
- Killinen, Kalervo: Kuopion Isänmaallinen Seura. 40-vuotiskertomus. Luku 10. Seuran kokoelmat. *Aarni* 4/1924 (a), 39–44.
- Killinen, Kalervo: Kust Killinen. *Aarni* 4/1924 (b), 71–90.
- Killinen, Kalervo: Johan Reinhold Aspelin muinaismuistotyöntekijöiden ohjaajana ja neuvojana 1870–1880-luvuilla. *Aarni* 5/1930 (1931), 23–41.
- Kumpulainen, Kalevi: *Pielaveden ja Keiteleen historia* II. 1870-luvulta nykyaikaan. Kiuruvesi 1983.
- Nummela, Ilkka: *Kuopion historia* III. Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisointiin 1875–1918. Kuopio 1989.
- Pulliainen, Elna: Rudolf Jack. *Aarni* 5/1930 (1931), 19–20.
- Retzius, Gustaf: *Finska kranier jämte några natur- och literatur-studier inom andra områden af finsk antropologi*. Stockholm 1878.
- Retzius, Gustaf: *Finland i Nordiska museet. Några bidrag till kännedomen om finnarnes gamla odling*. Helsingfors 1881.
- Rinne, Juhani: Esihistoria muinaislöytöjen valossa. *Savon historia*. I osa, *esihistoria ja keskiaika*. Kuopio 1947, 1–38.
- Ruohonen, Juha: Kuolleiden saaret. Historiallisen ajan keskisuomalaisten saarihaudausmaiden luonne ja käyttö hautapaikkoina. *J@rgonia vol. 8, nro 17 (2010)*. <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/25511>
- Ruohonen, Juha: Kalmistoja, kaivauksia ja kallonmittausta. Fyysisen antropologian tutkimuskohteita Pohjois-Suomessa. *Faravid* 36 (2012), 57–85.
- Ruohonen, Juha: Muinaismuistoja Savosta ja Karjalasta. Kansakoulunopettaja Henrik Laitinen muinaistutkijana. *Suomen Museo* 2012 (2013), 131–157.
- Savolainen, Aino-Maria: Carl Henrik Ståhlberg. Näkyvä työ – näkymätön tekijä. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto 2007. Luettu 11.3.2014 os. https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/12122/URN_NBN_fi_jyu-2007941.pdf?sequence=1
- Sorvali, Irma: Ståhlberg, Carl Henrik (1799-1878). Pielaveden kirkkoherra, lehtori, suomen kielen ja kansanopetuksen edistäjä. Kansallisbibliografia, <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4612/>, 2007. Luettu 12.3.2014.
- Sulkunen, Irma: *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 952. Helsinki 2004.
- Taavitsainen, Jussi-Pekka: Historiallisen ajan arkeologia tieteenalana ja antikvaarisena toimintana. Niukkanen, Marianna (toim.) Historiallisen ajan arkeologian menetelmät. Seminaari 1998. *Museoviraston Rakennushistorian osaston julkaisu* ja 20, 6–14. Helsinki 1999.
- Talvio, Tuukka: *H.F. Antell ja Antellin valtuuskunta*. Museovirasto, Helsinki. Vammala 1993.
- Talvio, Tuukka: *Coins and Coin Finds in Finland AD 800-1200*. Iskos 12. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Vammala 2002.

- Teräsvuori, Kaarlo: *Ståhlbergin suku*. Turku 1913.
- Teräsvuori, Kaarlo: *Uusi sukukirja I. Ensimmäinen vihko: Basilier, Hillbom, Jack*. Suomen sukututkimusseuran julkaisuja XVI. Helsinki 1943.
- Viittauksia Suomen Muinaismuisto-Yhtiön tarkoituksesta ja vaikutusalasta*. Suomen Muinaismuisto-Yhtiö. Helsinki 1871.
- Våra privatsamlare. *Finskt Museum* II (1895), 58.
- Wadenstjerna, O.W & Rudolf Jack: Kertomus maalais-oloista Laukaan Voutikunnassa Waasan lääniä. *Tutkimuksia taloudellisista oloista Suomen maa-seudulla*. Neljäs vihko. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino, 1889.
- Wegelius, H.E.: Muinaisjäännöksiä Kuopion kihlakunnassa. *Suomen Muinaismuisto-Yhtiön Aikakauskirja* III (1878), 109–143.

Loppuviitteet

- ¹ Karvinen 1931, 21–22
- ² Härö 1984, 27 js.; Taavitsainen 1999, 6
- ³ Kumpulainen 1983, 109
- ⁴ Teräsvuori 1913, 20–23 ja 1943, 39; Savolainen 2007, 82. Suomen tuon ajan ns. sivistyneistön suppeita piirejä kuvannee myös se, että Ståhlbergin vaimo oli hänen kilpakumppaninsa C. A. Gottlundin sisarentytär.
- ⁵ Sorvali 2007; Savolainen 2007, erityisesti 88–90
- ⁶ Sulkunen 2004, 272; Härö 1984, 26; Berndtson 1965, 485
- ⁷ Sulkunen 2004, 87–91
- ⁸ Pulliainen 1931, 19
- ⁹ Gustafsson 1998–2000, 16
- ¹⁰ Retziuksen tutkimusmatkoista Suomessa ks. myös Ruohonen 2012.
- ¹¹ Retziuksen kirjeet Rudolf Jackille ja tämän äidille Julia Jackille, Marje Pellisen yksityisarkisto; Pulliainen 1931, 19
- ¹² Retzius 1881; Cederblom 1919
- ¹³ Kirjeessään 23.11.1873 Retzius mm. kiittää Jackia tämän lähettämästä jousesta. Marje Pellisen yksityisarkisto.
- ¹⁴ KM 2023:1–157
- ¹⁵ Pulliainen 1931, 19–20; Teräsvuori 1943, 39; Nummela 1989, 279. Löytöluetteloiden perusteella kyse oli tarkemmin ottaen pääasiassa sapeleista.
- ¹⁶ Lehtinen & Ruuskanen 2000
- ¹⁷ Jack 1924 a ja b; Wadenstjerna & Jack 1889.
- ¹⁸ Pulliainen 1931, 19–20; Teräsvuori 1943, 39
- ¹⁹ Esim. Ruohonen 2010

- ²⁰ Retzius 1881, 27; Ruohonen 2014, sähköpostitiedonanto
- ²¹ Retzius 1881, 126–128. Nykykäsitteksen mukaan hautasaaret ovat olleet käytössä pikemminkin uuden ajan ensimmäisinä vuosisatoina, ks. Ruohonen 2010, 17–19.
- ²² Gustaf Retziuksen kirjeet Rudolf Jackille 23.11.1873, 22.6. ja 21.11.1874 sekä 20.4.1875, Marje Pellisen yksityisarkisto.
- ²³ Retzius 1878, 168–169
- ²⁴ Pulliainen 1931, 20
- ²⁵ Digitaalisen luettelon mukaan esineitä on kolmisenkymmentä ja ne ovat päänumeroiden KHM 2334–2638 välillä.
- ²⁶ KHM 1430, 1991, 2531, saattaa olla, että esineitä on jonkin verran enemmän, mutta ne eivät löydy digitaalisesta luettelosta. Väisänen, sähköpostitiedonanto 10.3.2014.
- ²⁷ Killinen 1924a, 39–42
- ²⁸ Jackin keräilyharrastusta kuvataan lyhyesti vuoden 1895 Finskt Museumin artikkelissa ”Våra privatsamlare” (s. 58).
- ²⁹ Löydöt on luetteloitu Kansallismuseon numeroille 2023:1–157, 3354:1–87 ja 3801:1–66, tämän lisäksi on joitakin yksittäisiä lähetyksiä. Intendentti Leena Ruonavaaran mukaan Jackin vaikutusaika osuu juuri siihen vaiheeseen, jolta muinaiskalupäiväkirja ei ole aukoton (sähköpostitiedonanto 6.3.2014).
- ³⁰ Pitäjät ovat Haapajärvi, Iisalmi, Ilomantsi, Karstula, Keitele, Kiuruvesi, Kivijärvi, Kuopio, Kyyjärvi, Laukaa, Liperi, Maaninka, Pielavesi, Pihtipudas, Pudasjärvi, Pyhäjärvi, Rautalamppi, Viitasaari ja Äänekoski.
- ³¹ Antellin kokoelmien muodostumisesta ks. esim. Härö 1984, 89, 154–157 ja Talvio 1993. Jackin yksityiskokoelma luettelointiin 5. helmikuuta vuonna 1904 päänumerolle KM 4340, jonka verifikaatti no. 2 sisältää Jackin lähettämät kirjeet. Luettelointi perustuu Jackin itse tekemään luetteloon.
- ³² KM 4340:1–49; Talvio 2002, 197
- ³³ Muinaisjäänösrekisterin kohde no. 601010020 ja KM 4340:38–43 luettelotiedot
- ³⁴ KM 4340:203
- ³⁵ KM 4340:327
- ³⁶ KM 4340:56, 85; Jackin kirje Schvindtille vuonna 1904, myös Berndtson 1965, 483–485.
- ³⁷ Killisestä ks. allekirjoittamaton muistokirjoitus Suomen Museossa XXIX (1922, 50); Killinen 1924b sekä Karttunen 2006
- ³⁸ Killinen 1931
- ³⁹ Karttunen 2006, 83
- ⁴⁰ Rudolf Jackin käsialalla kirjoitettu muistilappu Marje Pellisen yksityisarkistossa.

- ⁴¹ Museoviraston muinaiskalupäiväkirja os. <http://kulttuuriymparisto.nba.fi/net-sovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx>; ks. myös Teräsvuori 1943, 39.
- ⁴² Lehtosalo-Hilander 1988, 64–68
- ⁴³ Vrt. esim. Ruohonen 2013, 146–149
- ⁴⁴ KM 2023:6
- ⁴⁵ Löydettyistä esineistä on usein mainintoja uusiokäytöstä, ei ainoastaan uskokuksellisiin tarkoituksiin vaan myös käytännön työ- ja tarvekaluina.
- ⁴⁶ Vrt. esim. Härö 1984
- ⁴⁷ Erään tällaisen rahoja ja hopeaesineitä sisältävän kätkön kerrotaan löytyneen vuonna 1804 Pielaveden Vaaraslahdelta. Kätkön esineistä ainoastaan yksi hopealusikka oli säilynyt perintönä eräässä perheessä, jolta Rudolf Jack sai lusikan lunastettua. (Wegelius 1878, 143)
- ⁴⁸ “Esi-isien muistomerkit” 1899, 21–22
- ⁴⁹ Teräsvuori 1913, 20
- ⁵⁰ Vrt. Ruohonen 2013, 148
- ⁵¹ Vrt. Härö 1984, 158
- ⁵² Antti Keräsen kirje Rudolf Jackille 7.1.1874. Marje Pellisen yksityisarkisto.
- ⁵³ Paavo Ruotsalaisen kirje Rudolf Jackille 14.1.1875. Marje Pellisen yksityisarkisto.
- ⁵⁴ Rudolf Jackin muistiinpanot, Marje Pellisen yksityisarkisto; Pulliainen 1931, 20
- ⁵⁵ Pellinen, Marje, suullinen tiedonanto, vrt. myös Kalha 1965
- ⁵⁶ Karvinen 1924, 26.
- ⁵⁷ Hanna-Maria Pellisen yksityiskokoelmat
- ⁵⁸ Kuopion kulttuurihistoriallisen museon arkistotiedoista kiitän amanuenssi Pekka Kankkusta, joka digitoi allekirjoittanutta varten Jackia koskevan arkistoluetelon.
- ⁵⁹ Itselleni on esimerkiksi kulkeutunut pahkakuppi sekä yksi nappien valamisessa käytetty muotti. Eräs riimusauva katosi aikanaan Jackien suvun muutossa Kuopiosta Helsinkiin. (Sari Kahanpää, suullinen tiedonanto)
- ⁶⁰ Esim. Rinne 1947, 1–38